

ריאיון עם גב' גאולה כהן

מראיינים: אילת סנדורס, עדי שרצר ורובי ריזל

גאולה כהן, לוחמת מחתרת ופוליטיקאית לשעבר המזוהה עם חוגי הימין. שימשה חברת כנסת במשך כ-18 שנים, 1974–1992, תחילה מטעם הליכוד ולאחר מכן מטעם תנועת התחייה, אשר היתה ממקימה וממנהיגיה.

כהן נולדה בשנת 1925 בשכונת כרם התימנים בתל אביב. אביה עלה לארץ מתימן בעליית 'אעלה בתמר' (1881–1882) והיה פעיל בולט בהתאחדות התימנים בישראל. אמה נולדה בעיר העתיקה בירושלים למשפחה ממוצא מוגרבי. בספרה אין לי כח להיות עייפה, התייחסה לאופן שבו הוריה השפיעו על דרכה:

מאבי ירשתי את החלום, החלום לזכות לראות את הגאולה השלמה, חלום שהיה עטוף כולו בניגונים ארגמניים של ר' שלום שבזי, שהיו עולים על שולחן ביתנו מדי שבת בשבתו [...] בנערותי כששרתי בהתלהבות עם חבריי בבית"ר את השיר ש'יבנה' על בית-המקדש, לא היה לי ספק שכשביטת-המקדש ייבנה יקרא אבי — צאצא למשפחת כהנים [...] לשרת בקודש [...] אם מאבי ירשתי את החלום מאמי ירשתי את המלחמה על החלום. אין בחיי שעה שאיני זוכרת את הרגע ההוא, אפריל 1946, כשלמשמע גזר הדין¹ [...] קמה אימי על רגליה [...] נעמדה דום ופתחה בשירת ההמנון הלאומי שלנו, 'התקווה'².

* הריאיון התקיים בביתה של גב' כהן בגבעה הצרפתית בירושלים ביום י' בתמוז תשע"ג, 17 ביוני 2013; את ההקדמה כתב עדי שרצר, ורובי ריזל כתב את הערות השוליים.
1 בשנת 1946 גאולה כהן נתפסה בידי הבריטים ונדונה לתשע שנות מאסר. כשנה לאחר מכן הצליחה לברוח מהכלא (ראו בהמשך).
2 גאולה כהן, אין לי כח להיות עייפה, ראובן מס, ירושלים 2008, עמ' 17 [להלן: כהן, אין לי כח להיות עייפה].

כהן למדה בבית ספר עממי בשכונתה, היתה פעילה בבית"ר ולאחר מכן החלה ללמוד הוראה בסמינר לוינסקי. בשנת 1942 הצטרפה אל שורות האצ"ל. בתקופה זו היה הארגון במצב קשה הן בשל מותו של מנהיגו דוד רזיאל במהלך פעולה בריטית באזור עיראק, הן משום שנמתחה שוב ושוב ביקורת, מפנים ומחוץ, על שיתוף הפעולה עם הבריטים נוכח המשך האכיפה הנוקשה של מדיניות הספר הלבן. כהן מתקשה לנמק בשכלתנות את הצטרפותה לאצ"ל, נראה כי יש להבין את הצעד הזה לאור הפופולאריות היחסית של הארגון בתל אביב ומפני עמדותיו הנציות של אביה.

כעבור שנה, ב-1943, עזבה כהן את האצ"ל שהמשיך בשלב זה לשתף פעולה עם הבריטים והצטרפה אל הלח"י. לאחר מותו של מנהיג הארגון אברהם (יאיר) שטרן ולאחר כליאתם של רבים מחבריו בכתי הסוהר היה הארגון חלש מאוד. בספרה האוטוביוגרפי יומנה של לוחמת נימקה את המעבר ללח"י באופיו הצבאי מדי של האצ"ל לטעמה:

היה זה בשלהי תש"ג ואני בקורס מפקדים של אצ"ל. שישה-עשר איש היינו בקורס, איש איש ומספרו, ואני מספר 16. מס' 16 דום! מס' 16 נוח! מס' 16 דום זה לא נוח. מס' 16 ידיים צמודות יותר אל הגוף. מס' 16 עיניים אלי, בלי חלומות... כמה שנאתי את שתי הספרות האלה... שאלתי את נפשי לברוח, אבל רגלי היו צמודות זו לזו ושתייהן כאחת בארמה. דום...³

כהן מביעה את גאוותה על ההצטרפות ללח"י ומנמקת אותו, בין השאר, דווקא לנוכח יחסו העוין של הציבור הארץ-ישראלי לארגון. בריאיון עיתונאי רמזה על המחיר האישי שגבתה פעילותה המחתרנית:

'אין ספק שכל מי שלחם במחתרות סבל מאובדן הנעורים' וגם המפגשים הרומנטיים המעטים היו אז לטובת המאבק. כך לדוגמא מספרת לי גאולה על הימים שבהם הם היו נפגשים בספסלים בגנים ציבוריים כדי להכיר אחד את השני, אולי אפילו להתנשק. אך מתחת לספסל היו מונחים להם צרור כרוזים וחבילת דבק כשמיד שיחשיך הם ידביקו בחטף על לוחות המודעות, העצים וכל מה שאפשר.⁴

במהלך פעילותה בארגון שידרה בתחנת הרדיו המחתרנית 'קול ציון המשתחררת'. בשנת 1946 פשטו כוחות בריטיים על מתחם השידור ברחוב

3 גאולה כהן, סיפורה של לוחמת, קרני, תל אביב 1962, עמ' 10.

4 אלהדו איתן, 'אין לה כח להיות עיפה', News1, ה-13 באוגוסט 2008: <http://www.news1.co.il/Archive/003-D-31378-00.html>

השומר בתל אביב וכהן נעצרה. היא נשפטה לתשע שנות מאסר ונכלאה בבית הסוהר לנשים שבבית לחם. במהלך תקופת מאסרה ניסתה לברוח פעמיים מכלאה. לימים הפתיעה בהסברה את ניסיונות הבריחה: 'בנוסף על תאוותו של כל אסיר אל החופש – ובלי חשיבה פמיניסטית דווקא – חרה לי מאוד שכל בורחי אצ"ל ולח"י עד אז היו גברים, ואף לא אישה אחת'.⁵ ניסיון הבריחה הראשון מבית לחם כשל וכהן אף נפצעה במהלכו. לבסוף ברחו כהן מבית החולים לאסירים במגרש הרוסים בירושלים והצליחה להתחמק מהבריטים באמצעות התחזות לערביה ובסיוע משפחה ערבית מהכפר אבו גוש. בעת הסתרתה מהבריטים נישאה לבעלה, עמנואל הנגבי, אף הוא איש לח"י.

לאחר קום המדינה הוקמה 'מפלגת הלוחמים' בידי יוצאי לח"י וכהן הוצבה במקום הרביעי מטעמה בבחירות לאספה המכוננת. בשנים הבאות כתבה מדי פעם בעיתונים היומיים, שימשה חברת מערכת של עיתון מעריב ופרסמה ספר זיכרונות – 'יומנה של לוחמת (1962) – שאף זכה לביקורת חיובית מצדו של בן-גוריון'.⁷

בבחירות לכנסת השמינית (דצמבר 1973) נבחרה כהן לכנסת מטעמה של תנועת חירות במסגרת מפלגת הליכוד. במהלך הכנסת התשיעית פרשה מהליכוד בגלל התנגדותה העזה להסכמים בין ישראל למצרים וב-1979 הקימה עם הסופר משה שמיר את מפלגת בנא"י (ברית נאמני ארץ-ישראל) שלימים הפכה לתנועת 'התחייה'. היא פעלה רבות בתוך הכנסת ומחוצה לה למען ההתיישבות היהודית ביהודה, בשומרון ובחבל עזה והיתה מעורבת בפעולות 'התנועה למען ארץ ישראל השלמה' ו'גוש אמונים'. גישתה הנצית של כהן בלטה אל מול בחירתם של רוב חבריה ב'ליכוד' לתמוך בתהליך קאמפ-דייוויד בהובלת בגין:

באחד הדיווחים העיתונאיים שכיסו את האירוע [נאום סאדאת בכנסת], סופר שהייתי חברת הכנסת היחידה שלא מחאה כף, אינני יודעת אם הייתי היחידה, אבל בהחלט לא מחאתי כף [...] כשהכל התהלכו עם ראשיהם ורגליהם בשמיים, נותרנו 'חברי ואני' מתי מעט, על הקרקע, שפויים

5 כהן, אין לי כח להיות עייפה, עמ' 25.

6 מפלגה של יוצאי לח"י בראשותו של נתן ילין-מור. בבחירות לאסיפה המכוננת קיבלה מנדט אחד והתפרקה במהלך הכנסת הראשונה. במקומות השני והשלישי התמודדו יצחק שמיר וישראל אלדר (בהתאמה).

7 ראו להלן הנספח לריאיון זה, עמ' 26-29.

ומפוקחים [...] עמדו לפני שלוש אפשרויות: לרמות את עצמי כאילו דבר לא קרה, כפי שעשו רוב חברי הכנסת מתנועת 'החרות', לחיות עם עיניים מושפלות והרגשת תסכול תמידי, כפי שעשה זאת חלק גדול מחברי התנועה, או להיאבק ואפילו יחידה. בחרתי בשלישית.⁸

בשנת 1980 יזמה את חקיקת 'חוק יסוד: ירושלים בירת ישראל' שהיווה חוק הצהרתי כמהותו המבצר את מעמדה של העיר כעיר בירה ומקום מושבם של מוסדות המדינה המרכזיים. אישורו של החוק הביא לידי החלטה 478 של מועצת הביטחון של האו"ם שהביעה 'דאגה עמוקה' לאור אישור חוק 'המכריז על שינוי באופיה ובמעמדה של העיר הקדושה ירושלים'.⁹

במהלך חברותה בכנסת עסקה כהן בעלייה ובקליטה ובחלק מהזמן כיהנה כיושבת ראש ועדת העלייה והקליטה. היא נאבקה להציב את מאבק העלייה של יהודי ברית המועצות במרכז סדר היום הציבורי ופעלה להעלאתם של יהודי אתיופיה לארץ.

בשנת 1990 מונתה לסגנית שר המדע והטכנולוגיה אך פרשה מן התפקיד כעבור כשנה. בשנת 1992 פרשה מהכנסת והוסיפה לכהן בתפקידים ציבוריים חוץ-פרלמנטריים שונים. בשנת תשס"ג (2003) זכתה בפרס ישראל על תרומה מיוחדת לחברה ולקהילה. כיום כותבת כהן בכמות ציבוריות שונות, מגישה תכנית ברשת ב' במשותף עם הסופר אלי עמיר¹⁰ ודמותה היא סמל לימין האידאולוגי בישראל. על כן נראה כי אין מתאים ממנה לפתוח את הגיליון השישי של ישראלים.

*

הריאיון התקיים בכיתה של גאולה כהן הניצב בשורת הבתים של הגבעה הצרפתית בירושלים. כהן מתגוררת בדירה צנועה אך מרווחת בקומה השנייה של בית דירות שנבנה לאחר מלחמת ששת הימים כחלק מ'שכונות הבריה'.¹¹ הנוף מחלון ביתה מעט השתנה בשנים האחרונות – במרכזו של הוואדי הירוק עומדת במלוא עֲצמתה גדר ההפרדה שמתנשאת לגובה של כמה מטרים, חוצצת בין השכונה היהודית לבין מחנה הפליטים שועפאט.

8 כהן, אין לי כח להיות עייפה, עמ' 85.

9 נוסח ההחלטה מובא באתר האו"ם.

10 אלי אמיר (נולד ב-1937) – סופר ישראלי יליד עיראק. בין שאר תפקידיו מילא גם תפקידים בכירים במשרד הקליטה, בהם המנכ"ל בפועל. בין ספריו ניתן לציין את *תרנגול כפרות* (1983) אשר היה ספרו הראשון וזכה להצלחה גדולה.

11 כינוין של ארבע שכונות יהודיות שהוקמו לאחר מלחמת ששת הימים ונועדו לייצר רצף טריטוריאלי של התיישבות יהודית בין הר הצופים למערב ירושלים.

אולם בבית פנימה לא באים שינויים אלו לידי ביטוי. הקירות עמוסים ביצירות אמנות, רובן בעלות אופי לאומי-סימבולי. הריהוט נושא גוון מזרח-תיכוני, יש שיגידו אוריינטליסטי, וגם גאולה כהן עצמה מופיעה לריאיון כשהיא לבושה בגלביה ועליה רקמה בדואית בגווני אדום-כתום. נראה כאילו הקירות סודרו על פי נושאים – על הקיר האחד משמאל לדלת הכניסה, העתק מעוטר של מגילת העצמאות ותמונות פנורמיות של ירושלים. על הקיר השני, תמונות בעלות גוון משפחתי, בולט מתוכם ציור גדול ממדים של בנה, ח"כ צחי הנגבי, צעיר ופרוע שיער המחבק את כתפי אמו. על קיר המבדלת בין הסלון למרפסת חפצי יודאיקה שונים, נדמה כי רובם קשורים ליהדות ארצות האסלאם, כור מחצבתה של כהן, המדגישה בשיחה פעמים מספר את מוצאו התימני של אביה ואת מוצאה הסמ"ך טי"תי [ספרדי טהור'] של אמה. בולט בגודלו העתק לוחות הברית העשוי מתכת כהה שנדמה כי מקומו בבית כנסת.

נדמה כי רק אישה כמו כהן יכולה לחוש בנוח ולנוע בחופשיות בתוך המרחב הטעון הזה ואכן הסיפור שהיא מבקשת לספר לאורך הריאיון והקול שהיא מתעקשת לשוב ולהשמיע אל מול שאלותינו ה'כופרות', הולם היטב את התפאורה.

*

רובי: בכל גיליון כתב העת שואף לעסוק בנקודות משמעותיות בהיסטוריה של מדינת ישראל וגם לספק תובנות לגבי העתיד. זאת אחת הסיבות שאנחנו שואפים בכל גיליון לצרף ריאיון עם איש ציבור מוכר ובעל דעה. לגיליון הקרוב בחרה המערכת לראיין אותך ואנחנו שמחים שנענית לבקשתנו. אתחיל בשאלה כללית: גאולה כהן היא מוסד ישראלי – כל ישראלי יודע מי היא. יודעים שהיית במחלתך, יודעים שהיית חברת כנסת ומכירים את רוב המאבקים שלך. איך את מגדירה את עצמך?

גאולה כהן: זה ישמע כמליצה אבל התואר הראשון שקיבלתי היה לוחמת חירות ישראל במחלתך – בלח"י. לא הייתי משנה זאת. אני ממשיכה להיאבק, כל פעם באמצעים אחרים. כל החיים שלי הם מאבק – מהצטרפותי ללח"י, במסגרת הכנסת ועד היום.

רובי: את עדיין רואה את עצמך לוחמת חירות?

גאולה כהן: כן, כמוכן. אמנם לא כמו שלחמתי בגבעות עם המתנחלים על ההתיישבות והפגנתי עם יהדות ברית המועצות על העלייה. להיות לוחמת זה לא עניין של להחזיק נשק ביד.

רובי: להיות לוחמת פירושו להיאבק למען רעיון מסוים?

גאולה כהן: להיות לוחמת משמע כל הזמן לרצות לשנות את המציאות ולהיאבק על איזושהי מטרה.

רובי: היית מגדירה את זה אקטיביזם?

גאולה כהן: אני לא אקטיביסטית במובן של אקטיביזם מופשט. הציונות היא אקטיביסטית, היא רוצה לקדם את מטרותיה ואני ציונית פשוטה [מחייכת].

עדי: נרצה ללכת לאורך מסלול החיים שלך תוך כדי עצירה בנקודות מסוימות ודיון בסוגיות רחבות יותר, בהקשר לחברה הישראלית וגם בהקשר שלך כנציגה של דור שהוא הדור שבנה את המדינה והביא אותנו לאיפה שאנחנו היום.

גאולה כהן: אנחנו דור על גבי דור כל הזמן.

עדי: כן, ודאי. נתחיל ב-1942 בהצטרפות שלך אל האצ"ל ואחר כך אל הלח"י ב-1943. ספרי לנו על הרקע האישי שלך – בחורה שגדלה במשפחה ספרדית טיפוסית – סמ"ך טי"ת.

גאולה כהן: משפחה תימנית גם. אבא עלה מתימן כשהיה בן חמש. אימא נולדה בארץ וגם אבא שלה נולד בארץ, היא ממשפחה סמ"ך טי"ת.

עדי: מסלול החיים שלך היה טיפוסי, למדת בבית ספר עממי, התחלת ללמוד בסמינר לוינסקי.¹² מה גרם לך, ילדה מבית טוב, לבחור להצטרף לארגון מחתרת, ועוד ארגון שנוי במחלוקת ולא הארגון המרכזי של היישוב?

גאולה כהן: קדמה לזה הבחירה שלי להצטרף לבית"ר. המועדון שלנו במצודת זאב¹³ היה מול מועדון של השומר הצעיר אבל אלו היו שני עולמות מנוגדים. כשבילי זו לא היתה סתם תנועת נוער, אני הרגשתי את עצמי חיילת במדים של בית"ר. היינו חייבים להיות ייצוגיים, לעמוד זקוף, להצדיע. בשבת הייתי

12 סמינר לוינסקי – מוסד אקדמי למקצועות החינוך בתל אביב. גאולה כהן למדה בו בשנות הארבעים של המאה ה-20. היא סולקה ממנו בטרם השלימה את לימודיה בשל פעילותה באצ"ל.

13 מצודת זאב נקראה על שמו של זאב ז'בוטינסקי ומאז שנות השלושים של המאה ה-20 ועד היום היא מעוזם ההיסטורי של חסידיו וממשיכי דרכו: מתנועת האצ"ל ועד מפלגת הליכוד של ימינו.

הולכת במדי בית"ר מהבית דרך רחוב זרובבל¹⁴ ליד חוף הים עד למועדון בבית חירות של הליכוד, שנקרא אז מצודת זאב. הרגשתי שמוטלת עלי אחריות, שאני חיילת בצבא שבדרך. זה מה שנתן לי את הכוח ללכת זקופה גם כשקראו לי 'פאשיסטית'. הייתי בת שתיים-עשרה כשהצטרפתי לבית"ר, אז התוודעתי למי שאחר כך הפכו לגיבורי חיי – לשרה אהרונסון, שאחר כך איבדה עצמה לדעת, ולאבשלום פיינברג שהוא היה אמן חיי, באמת לא היה אדם שהייתי מאוהבת בו כמו שהייתי מאוהבת באבשלום. אפילו לקבוצה שלנו בבית"ר קראו ניל"י. עדי: איך קיבלה המשפחה את הצטרפותך לקבוצת האלה, לבית"ר, לאצ"ל, ואחר כך הלח"י?

גאולה כהן: זה נשמע קצת דרמטי – ארץ ישראל היתה על שולחן האוכל שלנו, ברכנו את ברכת המזון – 'ועל הארץ הרחבה והטובה שנתת לנו' ומסביב לשולחן שרנו את שירי שבזי.¹⁵ עד היום אני חושבת שאין שירים יותר יפים לארץ ישראל משירי שבזי. זה מה שהיינו עושים בשבתות וזה מה שנתן לי השראה לכל השבוע.

עדי: הם לא התרעמו על כך שאת, בחורה המגיעה מבית מסורת-ידי, מצטרפת לתנועה חילונית, שהפעילות המחתרית בה יכולה להיות מסוכנת?

גאולה כהן: אף אחד לא העיר לי על זה. אז לא היו המונחים דתי ולא דתי כמו היום. בעיניי בית"ר היתה לאומית מאוד, היסטורית מאוד. אבי זיכרונו לברכה עסק בפעילות ציבורית, הוא היה יושב ראש אגודת יהדות תימן ואף רצה להקים מפלגה של יוצאי תימן ולרוץ אֶתה לכנסת. גם הוא היה בקשר עם הזרם הציוני שהיה בארץ. כשהצטרפתי למחתרת, ללח"י, אימא שלי היתה מעירה לי על כך, זה היה מתוך הפחד מה יהיה עלי, היא לא התנגדה לכך מבחינה אידאולוגית. ציון וירושלים תמיד היו על שולחן האוכל, עם הלחם וברכת המזון. זה לא היה זר לי.

עדי: כמבט לאחור אפשר לראות שבארגוני המחתרת, באצ"ל בשנה הראשונה ובהמשך גם בלח"י, היתה קבוצה של נשים לוחמות: שרה לבני, אסתר רוזיאל-

14 רחוב בתל אביב אשר בקצהו האחד נמצאת שכונת כרם התימנים ובקצהו השני נמצא חוף ימה של העיר.

15 שלום שבזי – מגדולי המשוררים שהצמיחה יהדות תימן. חי וכתב בעיקר במאה ה-17 ובראשית המאה ה-18. נושאי כתיבתו מגוונים, אך הוא נודע בעיקר בשל כתיבו המרובה על השאיפה לגאולה ולשיבת ציון. להרחבה על שלום שבזי ושירתו ראו: שלום שבזי, שלום שבזי – שירים, ההוצאה לאור של אוניברסיטת תל-אביב, תל אביב 2012.

נאור, צלה עמידרור ואת כמובן. מבחינה מגדרית, איך קיבלו אתכן בארגון המחותרת: כשוות לגברים או כמי שיש להן תפקידים שהם קצת אחרים?

גאולה כהן: אסתר רזיאל-נאור היתה מבוגרת ממני בכעשר שנים כשהצטרפתי לתנועת החירות היא כבר היתה חברת כנסת, ונדמה לי שכשאני הצטרפתי לבית"ר היא היתה כבר עסקנית. אני אף פעם לא הייתי עסקנית, הצטרפתי ישר לקבוצת ניל"י בבית"ר. אפילו כשאנשים ברחוב היו צועקים לי 'פשיסטית' הרגשתי שיש לי אחריות היסטורית ומעורבות פוליטית. בבית שלי זה התקבל יפה מאוד. ציון וארץ ישראל וירושלים והקרבה היו חלק בלתי-נפרד מאתנו. אני נולדתי בת יחידה מכל עשרת אחיי בבית, אימא שלי לא הספיקה ללכת לבית חולים, ואיכשהו פרצתי. אבא שלי שהיה עסקן ציבורי רצה לתת לציבור, והדלת שלנו תמיד היתה פתוחה. אמי אמרה שתמיד בביתנו היתה אספה ציבורית, ושאני נולדתי לתוך האספה הזו. הבית היה מאוד פתוח, הכול היה פתוח מבחינת הציבור ואימא שלי היתה מעין שרת הרווחה ושרת הבריאות.

עדי: ב-1943, שנה אחרי הצטרפותך לאצ"ל, החלטת להצטרף ללח"י. מה היו המניעים שלך לכך, למה עזבת את האצ"ל לטובת ארגון אחר?

גאולה כהן: זוהי שאלה טובה מאוד. בתקופה ההיא אף אחד לא עזב את האצ"ל והצטרף ללח"י. זה היה אחרי רצח יאיר (אברהם שטרן), הלח"י היה אז ממוטט. יום אחד עליתי לאוטובוס ואנשים אמרו בשמחה: 'רצחו את שטרן!', 'רצחו את שטרן!'. אני לא ידעתי אם אני בעד שטרן או נגדו אבל הבנתי שזה נורא שרצחו אותו. אחר כך התעניינתי, ניגשתי אל המפקד שלי באצ"ל ודרשתי: 'אני רוצה לדעת על הלח"י ומה זה לח"י ולמה רצחו את שטרן'. בשירו של יאיר וברצח שלו ראיתי קריאה להצטרף ללח"י. אני מאוד גאה על שהלכתי אחרי לבי ולא מתוך חשיבה פוליטית או אידיאולוגית. אז עזבתי את האצ"ל והצטרפתי ללח"י. האצ"ל גם לא תאם לרוחי כלל, כל הזמן 'עמוד דום' ו'עמוד נוח' ואני לא דום ואני גם לא נוח, אני לא יכולה לעמוד בשקט. והכול במידים, מדי בית"ר, והכול מכופתר. אני לא הייתי מתאימה לזה. לעומת זאת, הלח"י תאם לרוחי מאוד. הוא היה מהפכני יותר, כמו בספרים שהייתי קוראת — בימים ההם קראנו את הספרים של ורה פיגנר מברית המועצות על המלחמה שלהם נגד הצאר — זה התאים לי מאוד.¹⁶

16 ורה פיגנר (1852-1942) — פעילה מהפכנית ברוסיה של סוף המאה ה-19 ותחילת המאה ה-20. השתתפה בפעילותה של תנועת "נארודניה ווליה" (בתרגום מרוסית: רצון העם) אשר עמדה מאחורי הירצחו של הצאר אלכסנדר השני בשנת 1881. ספרה האוטוביוגרפי פורסם לראשונה ברוסית ולאחר מכן תורגם לעברית ושמו עמל חיים.

עדי: ברשותך אני רוצה לעצבן אותך קצת. את הלכת והצטרפת לארגון הכי שנוא ביישוב. לא רק הבריטים אלא גם חלקים נכבדים מהיישוב כינו אותו 'כנופיית שטרן'.

גאולה כהן: נכון.

עדי: היישוב הוקיע בחריפות פעילויות מסוימות שהארגון עשה. למעשה עד שנות השמונים התייחסו אליו כאל ארגון טרור. איך עשית צעד כזה? איך הרגשת עם מה שחשבו עליכם בחוץ? איך זה הסתדר עם הסביבה?

גאולה כהן: גם לי היה מה לחשוב על אלה שחושבים מבחוץ, אני הייתי נגדם ונגד כל אלו ששמחו כשיאיר נרצח. מטבעי אינני מתנהגת על פי מה שחושבת הסביבה, בכלל לא. אני בהחלט הייתי מורדת. לא הייתי צריכה למרוד בבית, כי אימא ואבא לא היו נגד, וגם לא כל כך הבינו את הסכנות. כשהייתי באה בלילה או לפנות בוקר ומורידה את הנעליים במדרגות כדי שלא ישמעו שבאתי או שהייתי מבקשת מאימא שלי שתתפור סדין שמאחוריו הסתתר יצחק שמיר¹⁷ ואחרים או מתתיהו שמואלביץ,¹⁸ היא היתה מבינה שאני עושה משהו אסור. אבל גם אימא שלי היתה לוחמת. מאבא שלי אני קיבלתי את החלום, מאימא שלי את המלחמה.

עדי: במהלך השנים היו בציבור קולות שגרסו שפעולות הלח"י הוזיקו ליישוב ופקפקו בתועלתן, היום כשאת מסתכלת בדיעבד על הפעולות את שלמה עם

17 המהדורה העברית ראתה אור בשלושה כרכים בשנים 1944-1946 בהוצאת הקיבוץ המאוחד. להרחבה על הקשר בין תנועת הלח"י לוורה פיגנר ראו: יוסף הלר, לח"י: אידיאולוגיה ופוליטיקה 1940-1949, מרכז זלמן שזר לתולדות ישראל, כרך שני, ירושלים 1989, עמ' 526-527 [להלן: הלר, לח"י: אידיאולוגיה ופוליטיקה].

17 בעת הירצחו של אברהם 'יאיר' שטרן היה יצחק שמיר (יזרניצקי) אסיר בכלא בריטי, אך לאחר שברח מבית הכלא היה מביין משקמיו הבולטים של הלח"י יחד עם נתן ילין מור (פרידמן) וד"ר ישראל אלדד (שייב).

18 מתתיהו שמואלביץ' – איש לח"י אשר נאשם והורשע בירי על שוטר בריטי בשנת 1944 ועונש המוות שנגזר לו הומר למאסר עולם. בתחילת 1949 הורשע בבית משפט ישראלי על חלקו ברצח הרוזן ברנדוט ונידון לחמש שנות מאסר, אך בפועל לא שהה בכלא הודות לביטול גזר הדין בתמורה להתחייבותו לשמור על החוק בעתיד (להרחבה בנושא ראו: הלר, לח"י: אידיאולוגיה ופוליטיקה, עמ' 473). הוא כתב ספר אוטוביוגרפי בשם ימים אדומים ואף שימש אחד ממנכ"לי משרד ראש הממשלה בעת כהונתו של מנחם בגין בתפקיד.

הפעולות האלה? גם עם הפעולות השנויות במחלוקת גדולה יותר כמו רצח הלורד מויין?¹⁹

גאולה כהן: אני תמיד שאלתי איזה נזק הם הביאו? מה זאת אומרת? אני לא הבנתי. מה שלא ברור הוא שבסופו של דבר בן-גוריון ששלח לי את המכתב חשב כמוני,²⁰ אני לא יודעת. אתם ראיתם אותו?

עדי: כן.

גאולה כהן: בן-גוריון היה אז מי שסימל את כל היישוב. באיזו אהבה הוא כתב, באיזו הערצה הוא כתב לא רק עלי, גם על יאיר. בתקופה ההיא היו לי כמה שיחות עם בן-גוריון.

עדי: אבל בן-גוריון הביע במכתב גם הסתייגות מהדרך של הלח"י, הוא לא חזר בו מיחסו אל הלח"י באותה תקופה, הוא לא 'חזר בתשובה'.

גאולה כהן: כן, הוא לא חזר בו וזה לא לזכותו. הוא באמת היה מאוד קרוע, למשל הוא אהב מאוד את יהושע כהן,²¹ אתם יודעים מי זה?

רובי: כן, חבר לח"י ואיש שדה בוקר.

גאולה כהן: אחרי רצח יאיר הוא היה היחיד שנשאר בשטח ללקט הנשארים. הוא היה מהפכן אמתי, פשוט מהפכן אמתי – גם על פי צורתו, בכל כולו. בן-גוריון אהב אותו מאוד, הוא היה שומר הראש שלו בשדה בוקר. בן-גוריון ידע שהוא

19 עוד בטרם נסתיימה מלחמת העולם השנייה החליטו גורמים בלח"י ובאצ"ל לנקוט קו אקטיביסטי כנגד שלטונות המנדט הבריטי בשל היעדר העזרה בהקמת הבית הלאומי לעם היהודי. בפעולות שנקטו אנשי הלח"י במהלך שנת 1944 אפשר למצוא את ניסיון ההתנקשות בנציב הבריטי העליון על א"י, הרולד מקמייקל, וההתנקשות בחיי השר התושב הבריטי, הלורד מויין, שנרצח במקום מושבו בקהיר בנובמבר 1944 בידי אנשי הלח"י אליהו חכים ואליהו בית-צורי.

20 מכתב מתאריך 20.1.1962 ששלח דוד בן-גוריון לגאולה כהן לאחר קריאת ספרה סיפורה של לוחמת. לגרסה שנשלחה לבסוף ממשרד ראש הממשלה לגאולה כהן ראו בנספח בעמ' 26-29.

21 יהושע כהן – חבר לח"י שנעצר והוגלה מהארץ בידי הבריטים ב-1944. לימים נחשב לאיש שביצע את רצח ברנדוט (ראו להלן הערה 25). בשנת 1952 נמנה עם הגרעין המייסד של שדה בוקר, וכשנה לאחר מכן כאשר דוד בן-גוריון עלה לראשונה להתיישב כנגב – נתמנה כהן לממונה על בטחונה והתיידר עם דוד בן-גוריון באופן אישי.

רצח את הרוזן ברנדוט,²² שהוא השתתף ברצח הרוזן, הכול הוא ידע ושתק, הוא אפילו שמח על זה. גם אני הכרתי את בן-גוריון ולפי המכתב שלו אתם רואים שהיה לו יחס חם אליי, וגם אני אהבתי אותו שנים רבות. המצב אז היה מורכב, אפשר לשנוא את עצם העובדה שהיתה מחתרת, ובה בעת לומר 'אם זה לא היה, מה היינו פה, מה היה קורה?'. אנחנו הבנו את המורכבות הזאת והכרענו.

עדי: אני מבקש להמשיך הלאה ברצף השנים ולהגיע אל התקופה של כ"ט בנובמבר וראשית מלחמת העצמאות. קמה פה מדינה, אך את המדינה הזאת הקימו מי שאתם, באצ"ל ובלח"י, ראיתם בהם כוח מתחרה שלא חסכתם ממנו ביקורת – בן-גוריון ומפא"י. בהקשר הזה הסיפורים על ההדרה וההפליה של לוחמים מהאצ"ל והלח"י ידועים מאוד. איך התמודדתם אתם עם ההדרה מהמוסדות של המדינה המוקמת? איך חששתם אל מול התהליכים שהתרחשו סביבכם?

גאולה כהן: היתה הדרה, אבל באופן תיאורטי יותר, מוסרי. למעשה כל אנשי לח"י הצטרפו מיד לצבא.²³ ואנחנו עוד עשינו פעולה אחת נגד הרוזן ברנדוט ובן-גוריון שם את כולנו בבית הסוהר, אותי לא, אבל את בעלי זיכרונו לברכה. בן-גוריון עשה את זה, אבל הוא לא היה שלם עם זה. הוא אמר לי פעם: 'לא הייתי שלם, אבל אי-אפשר היה שלא לעשות את זה'. אני רוצה להראות את המורכבות ואת המסובכות של העניין, זה לא שחור ולבן.

לאחר כל מה שינקנו במחתרת – כשקמה המדינה לא היינו מוכנים נפשית, בתוכנו הרגשנו שנגמר מהר מדי ועוד לא התחלנו. היה צריך לבלוע את זה, פתאום ללבוש אזרחי ואנחנו בתוך תוכה של המלחמה. אבל זה מה שעשינו. הגברים הלכו לצבא, אני ניסיתי ללכת פעם אחת – נתנו לי תלבושת של חאקי שאני מאוד אהבתי. כל חיי אני מרגישה שמתחת לבגדים האזרחיים שלי אני לבושה חאקי. גם כשהייתי בכנסת, כל הזמן הייתי לוחמת. הבגדים האזרחיים היו כל הזמן מעל לחאקי. הייתי בשליחות חובה, במלחמה, אז ככה הרגשתי כמובן גם אז.

22 הרוזן השבדי, פולקה ברנדוט, נורה למוות בירושלים ב-17 לספטמבר 1948 בידי חברי הלח"י לאחר שיום תכנית לכינאום ירושלים במסגרת היותו מתווך מטעם האו"ם.

23 ב-26 במאי 1948 הממשלה הזמנית פרסמה את פקודת ההקמה של צה"ל אשר אסרה בין היתר על קיומו של כוח מזוין למעט צה"ל. יומיים לאחר מכן כונס מרכז הלח"י בירושלים והודיע על התפרקות הארגון וצירוף אנשיו לצה"ל. החלטת זו לא כללה את אנשי הלח"י בירושלים משום שהעיר עדיין לא היתה תחת ריבונות ישראל. רוב לוחמי הלח"י שולבו במסגרת הגדודים 82 ו-89 אשר היו חלק מחטיבה 8, חטיבת השריון הראשונה בפיקודו של יצחק שדה.

עדי: אבל יש בכל זאת קשיים, הרי לוקחים את חברייך מארגון הלח"י והם מוצבים בחטיבה 8 בפיקוד של לא אחר מאשר יצחק שדה,²⁴ אותו אדם שלפני לא הרבה זמן רדף אותם במסגרת 'הסזון',²⁵ פתאום צריכים לשתף אתו פעולה, פתאום יש מטרה משותפת.

גאולה כהן: נכון, אבל אני זוכרת שכשפרסמתי את הספר שלי סיפורה של לוחמת [בשנת 1962], ההוצאה לאור עשתה ערב לכבוד הספר והזמינה את חיים גורי²⁶ לדבר על הספר. זה לא היה חיים גורי של היום, אלא מיד מהפלמ"ח ישר לערב של הלח"י. על חיים גורי ידענו שהוא לא מסר את האנשים שלנו לבריטים, לא הלשין, והוא גם דיבר על זה, פתח את הדברים שלו כי הוא איש משורר, והיו שם גם אנשי פלמ"ח שבאו אתו. וכבר בערב הראשון, זה היה ערב על הספר שלי, ראינו שאין שנאה. על כל פנים, אצלי מעולם לא היתה, ואני לא חושבת שאצל חיים גורי היתה. היו כאלה מסביבו שכן היתה להם שנאה וגם אצלנו היו כאלה, אבל אני לא הרגשתי שנאה בכלל. ככל שאתה עולה יותר

- 24 יצחק שדה (לנדוברג, 1890-1952) – פעיל תנועת 'החלוץ' בפולין. עלה ארצה בשנת 1920 לאחר מותו של יוסף טרומפלדור, ולאחר שטרומפלדור עצמו שכנעו לסייע בהקמת מדינה עברית. לאחר עלייתו היה מעורב בהקמת גדוד העבודה העברי וארגון 'ההגנה'. הקים את פלוגות המחץ של ההגנה (הפלמ"ח) ועמד בראשו. פיקד על חטיבה 8 במלחמת העצמאות והיה חבר במטכ"ל צה"ל בעת הקמתו, אך לאחר פירוק מטה הפלמ"ח הורח מצה"ל. מתוך: לקסיקון מן המסד ליהדות ולציונות, משרד הביטחון – ההוצאה לאור, ירושלים, 1987, עמ' 248 [להלן: לקסיקון מן המסד ליהדות ולציונות].
- 25 'הסזון' – רצח הלורד מוין בשנת 1944 עורר תגובות נזעמות בקרב השלטונות הבריטיים וגם בקרב הנהגת היישוב. מנובמבר 1944 ועד למארס 1945 התנהל מסע הסברה ציבורי לצד הפעלת מתנדבים מארגון 'ההגנה' בראשות סגן מפקד הארגון, יגאל אלון, כדי לבודד ואף להסגיר לשלטונות הבריטים את הפורשים. אמנם הלורד מוין נרצח בידי אנשי לח"י אך עיקר הפעילות במהלך "הסזון" כוונה נגד אנשי האצ"ל. מתוך: שאול אביגור, יהודה סלוצקי וגרשון ריבלין (עורכים), קיצור תולדות ההגנה, משרד הביטחון – ההוצאה לאור, תל אביב 1986, עמ' 347-349 ומתוך בר-והר, עמ' 509-505; להרחבה בנושא זה ראו: יעקב שביט, עונת הצידי – הסזון: העימות בין 'היישוב המאורגן' לארגוני המחתרת 1937-1947, הדר, תל אביב 1976.
- 26 חיים גורי (נולד ב-1923) – סופר ומשורר אשר לחם בפלמ"ח. 'שיר הרעות' שכתב נעשה לאחד הסמלים המובהקים של דור תש"ח. נודע גם בזכות סיקורו את משפט אייכמן בשנת 1961 ולאחר מלחמת ששת הימים שבה לחם, הצטרף לשורותיה של 'התנועה למען ארץ ישראל השלמה' יחד עם אנשי רוח נוספים. כיום הוא מפקח מעת לעת בשכונת שייח ג'ראח למען חלוקת ירושלים. לריאיון מקיף עם חיים גורי ראו: ישראלים, גיליון 2 (סתיו 2009), עמ' 3-30.

בהזדהות שלך עם העם שלך אתה פשוט הורס גדרות, פורץ כל מיני מחסומים. כשאתה רואה את זה ממרחק, ההיסטוריה לא השאירה את כל השנאה הזאת, אבל אז זה היה נורא. השבוע עסקתי בטובה סבוראי.²⁷ טובה סבוראי היתה הלוחמת הראשונה למעשה. ביתה היה הבית היחיד שהיה מוכן לקבל את יאיר ולהסתיר אותו מפני הבריטים. זה דבר מדהים, התמונות שלו פורסמו בכל העיתונות, גם בעיתונות הרוויזיוניסטית: מבוקש חי או מת עם אלף לירות פלשתינאיות על ראשו, ולא היה בית מאנשי המחתרות, מאנשי הרוויזיוניסטים של ז'בוטינסקי, לא היה בית בכל ישראל שהיה מוכן להסתיר את יאיר בתקופה ההיא שכל תמונתו היו מפורסמות בכל העיתונים – חי או מת. רק טובה, טובה סבוראי שבעלה כבר ישב בבית סוהר, הסכימה להסתיר את יאיר. הבריטים מצאו אותו אצלה והרגו אותו בביתה.

עדי: אני מבקש להתמקד במה שקרה אחרי רצח הרוזן ברנדוט, כשלח"י הוקע כארגון טרור והוצא אל מחוץ לחוק. לגבי נקודת זמן זו אני רוצה לשאול שתי שאלות: אחת – ברמה האישית, איך מרגישה לוחמת שסיכנה את עצמה למען חירותה של המדינה, כשבסוף אותה מדינה מגדירה אותה טרוריסטית? שתיים – שלא כגורמים אחרים בימין נראה שאת לרוב קיבלת את המרות הממלכתית: התכתבת עם בן-גוריון, ובאופן כללי אפשר לומר שהשתדלת לאורך כל הקריירה שלך להיצמד לחוק, מה המקור של ההשקפה הזו?

גאולה כהן: אתחיל בשנייה – לגבי קבלתי את מרות המדינה. אני לא מקבלת את מרות המדינה. אני ממלכתית מאוד במובן שאני לא אלחם נגד המדינה. גם עם החברים שלי בחברון – אני הייתי הרבה זמן בחברון, ובגוש אמונים, תמיד זה היה כוח מרחיק – תמיד אמרתי 'עד כאן, לא', כי זה הורס הכול ולא נלך לזה. אבל לא קיבלתי את מרות המדינה מבחינה מוסרית, קיבלתי אותה מבחינה חוקית כי לא היתה לי ברירה. כמו שהיה במחתרת, אני הייתי מוכנה להגן על העובדה שפרשתי – אז קראו לנו בן-גוריון ואחרים 'פורשים' כיוון שפרשנו מההחלטות של הוועד הלאומי, והלכנו בדרךנו – יש זמנים בחיים שצריכים ואפילו חייבים להתקומם נגד מה שנראה עוול, או נגד מה שנראה דרך לא נכונה. אני בפירוש חשבתי שלח"י צדק, היה נורא אם לח"י לא היה קיים. אמנם

27 טובה סבוראי (1916-2013) – אשת לח"י, אשתו של משה סבוראי, אז מפקד מחוז תל אביב בלח"י. לאחר שמשה נפצע ונעצר, הסכימה טובה להסתיר בדירתם את מפקד הלח"י אברהם 'איר' שטרן, ושם הוא נתפס ב-12 בפברואר 1942 ונורה בגבו בידי קציני משטרה בריטי.

האצ"ל היה חשוב מאוד כי היו לו בריגדות ובלח"י היו רק מהפכנים, משוררים כמו יאיר שעמד בראשו. באצ"ל היו יותר חיילים, היה להם גם מצבור של אנשי בית"ר, היה להם כוח. בלח"י המצב היה אחר, אבל אני דווקא אהבתי להיות בלח"י, להשתייך למהפכניים. מה היתה השאלה?

עדי: השאלה הראשונה היתה לגבי ההכרזה על הלח"י ארגון טרור.

גאולה כהן: בן-גוריון אהב מאוד את יהושע כהן משדה-בוקר. הוא ידע שהוא לא טרוריסט והוא גם ידע שהוא רצח את הרוזן ברנדוט. יהושע אמר לי בזמנו שבן-גוריון היה בעד זה, גם אם לא הודה בכך. בן-גוריון אהב אותו וגם אותי, הוא אהב גיבורים – לא שאני גיבורה. הוא אהב גיבורים במלחמות ישראל כמו רבקה גובר.²⁸ אתם מכירים את הסיפור של רבקה גובר? היא שכלה את שני הבנים שלה במלחמת השחרור – הם היו גיבורים גדולים מאוד. הוא לא אהב פוליטיקאים. היה לי קל להסתדר אתו אחרי שהכרנו.

עדי: גם ב-1948?

גאולה כהן: לא. רק ב-1962 לאחר ששלחתי לו את הספר שלי שיצא בתקופה ההיא. ב-1948 הוא היה קשה מאוד. יאיר היה בעיניו לא רק פושע מלחמה אלא משהו גרוע הרבה יותר מכך. בימים ההם בן-גוריון היה נחרץ. בסוגיית 'אלטלנה' הוא הלך עד הסוף מבלי לשקול זאת שוב. אבל בסופו של דבר הוא העריץ אנשי לח"י, כמו שאמרתי – הוא אהב גיבורים וגבורה מאוד. הוא לא אהב את האידאולוגיה של הלח"י. את יהושע כהן הוא אהב מאוד, ובמכתב שהוא שלח לי בעקבות קריאתו את סיפורה של לוחמת הוא כתב על יאיר: 'אני

28 רבקה גובר (1902-1981) – אשת תנועת העבודה וההתיישבות אשר כונתה 'אם הבנים' לאחר ששכלה את שני בניה במהלך מלחמת העצמאות. לאחר מותם הוציאה לאור את ספר האחים ובו חלקים מעיכובם של בניה, ספר אשר הוגדר 'קריאת חובה' למחנכים. הספר הוביל ליצירת קשר חזק בינה לביין דוד בן-גוריון. בעקבות זאת הספר ראה אור בהוצאת משרד הביטחון ולימים אף תורגם לשפות זרות. את חייה סיימה באופן טרגי כאשר בחרה לשים להם קץ. לאחר מותה פורסמו בעיתון דבר שני מכתבים ששלח לה בן-גוריון ומכתב אחד ששלח לבתה. (ראו: 'שבעה למותה של רבקה גובר: 3 מכתבים מבן-גוריון', דבר, 20 בספטמבר 1981, עמ' 8); להרחבה על המעמד ה'ממלכתי' שזכתה לו ראו: אודי לבל, 'מיהם "אבירי הקוממיות"? מחוץ להיסטוריוגרפיה הממלכתית: אצ"ל, לח"י והפוליטיקה של עיצוב גבולות הזיכרון הלאומי, 1949-1963', בתוך: נפתלי רוטנברג ואליעזר שביד (עורכים), לאום מלאום: עיונים בשאלות של זהות לאומית, עם ולאומיות, מכון ון ליר בירושלים והוצאת הקיבוץ המאוחד, תל אביב 2008, עמ' 194-196.

רואה ביאיר המנהיג הלאומי הגדול ביותר בדורנו,²⁹ שלפני שנה אמרו עליו שהוא עוזר השטן ושהוא כל מיני דברים...

אילת: נעבור לשנת 1977. בשנה זו את מקימה את ועדת העלייה והקליטה ומשמשת יושבת הראש שלה. ספרי לנו מה מביא אותך להקים את הוועדה הזאת ותפקידך בה?

גאולה כהן: אני שמחה מאוד על השאלה. עד היום, לדעתי, אנחנו חוטאים לנושא של העלייה. הציונות היא שיבת ציון, כואב לי מאוד שבימינו היא ירדה מהפרק. חורה לי שיהודים שגרים בחו"ל ממשיכים להגיד 'אם אשכך ירושלים תשכח ימיני' ולא אכפת להם כלל מהימין שלהם ומהשמאל שלהם והם שם בחו"ל. אם כל העם היה בא, היה החזון הציוני מתגשם. לא קל לארוז מזוודות אחרי אלפיים שנים, העלייה צריכה להיעשות במגמתיות. אין זה כך, יש פה עולה, שם עולה. חשבתי תמיד שהעלייה היא הצד השני של המטבע של ארץ ישראל: שהיא בעצם עם ישראל. אם יש לנו ארץ בלי עם, מה נעשה? בשביל מה כל זה? ובעצם כל הגיבורים הגדולים: עולי הגרדום מכל הדורות, הרוגי מלכות וכו' דיברו תמיד על העם יותר מאשר על הארץ. הם דיברו על ארץ ישראל, אבל עוד עלה הנושא של הקרבה של העם והנכונות של העם להקריב למען הארץ. וכשבאתי לכנסת נשבעתי לעצמי להתמקד בעלייה משום שלמען ארץ ישראל עשיתי כבר כל מה שאפשר, ובכנסת לא יכולתי לעשות דבר. הצד השני של המטבע היה ההתיישבות ועסקתי בה הרבה, דגלתי בשתייהן, בעלייה ובהתיישבות. כמו שהיו אומרים לפני קום המדינה – עלייה והתיישבות. בתקופה ההיא עסקתי רבות בעלייה מברית המועצות.

אילת: ספרי לנו קצת על הפעילות שעשית בתחום העלייה.

גאולה כהן: הדבר ראשון שייסדתי בכנסת היה ועדת העלייה והקליטה ומוניתי ליושבת הראש שלה. במסגרת תפקידי הלכתי לשדה התעופה כדי לקבל פני מטוס שהביא יהודים מברית המועצות. אז, בדרמטיות, התחיל הרומן שלי עם העלייה מברית המועצות. כלילה ההוא באתי לשדה התעופה ואמרו לי שעוד מעט מגיעים מטוסים מברית המועצות. נכנסתי לאולם הקבלה ושם ראיתי

29 ליתר דיוק דבריו של בן-גוריון באותו מכתב היו: 'לא הכרתי את יאיר [...] אבל אין לי כל ספק שהוא היה אחד האישים היקרים והדגולים ביותר שקמו בתקופת המנדט הבריטי, ואני מכבד ומוקיר בכל לבי גם השירה וגם הפלדה של נפשו הסוערת ומסירותו ללא קץ לגאולת ישראל – אם כי אני שולל ללא כל סייג דרכו המדינית'. ראו להלן הנספח לריאיון זה, עמ' 26-29.

מחזה שלעולם לא יסור מעיניי; ראיתי גל ענק עד השמיים של מזוודות של יהודים, סמרטוטים, חבלים, חבילות – כמו כשיצאו ממצרים, לא עם מזוודות אלא עם חבילות מגולגלות – הר עצום של כל מיני מיטלטלים. אני חושבת שזה היה המחזה היפה ביותר שראיתי בימי חי. כשראיתי את המזוודות האלה נדהמתי, כמעט נפרצה התקרה מהכמות שלהן. ייסדתי מיד את ועידת העלייה והקליטה וזה היה הצד השני של המטבע של הארץ. היתה לנו כבר ארץ וגם מדינה, וכל שנותר הוא להביא את העם.

אילת: ועדת העלייה והקליטה מתעסקת גם בגיור. כידוע, יש שהעמידו בסימן שאלה את עצם יהדותם של מקצת העולים שהגיעו מברית המועצות. ספרי לנו על ההתמודדויות בנושא זה בתקופה שבה היית יושבת ראש הוועדה?

גאולה כהן: הייתי יושבת ראש הוועדה הראשונה כי אני הקמתי אותה. בעיות הגיור התחילו קצת יותר מאוחר והשתדלתי לפתור אותן מתוך הוועד. זו היתה בעיה קשה, כל הבעיות האלה שנוגעות בדת הן בעיות קשות. אי-אפשר לפסוק שמישהו יהודי ואחר איננו, לפעמים ההרגשה היא של חיתוך בבשר החי של היהדות. הקדשתי לזה הרבה זמן כי חשבתי שזה חשוב מאוד, וגם הצלחתי פה ושם לפתור בעיות. בסופו של דבר התגברנו על זה. היום אין עלייה גדולה כמו שהיתה אז.

אילת: נושא הגיור עולה לכותרות לא מעט. את רוצה לספר לנו על עמדתך לגבי הגיור היום?

גאולה כהן: אני תמיד בעד כולם; אם זה היה תלוי בי הייתי מאפשרת הקלות בגיור. אף פעם לא נתנו לי להתקרב אל הנושא כי הייתי פוסקת חדר וחלק בדברים רבים. לדעתי, כיום העלייה אינה צריכה להיות כרוכה בחזרה ליהדות, באמירת כל התפילות. אף על פי שקשה מאוד לוותר על הדברים הבסיסיים האלה 'כשאינן ברירה מקצצים, לא בשורשים, בנטיעות'. את השורשים יש להמשיך לטפח, ואם צריך מדי פעם בפעם לקצץ ענף יש לעשות את זה כדי להמשיך את התנופה.

אילת: בעניין העליות של היום, מה דעתך על הקליטה של מדינת ישראל את יהדות אתיופיה?

גאולה כהן: את שואלת אחרי שהסוסים כבר ברחו מהאורוות. נעשו הרבה שגיאות, כולנו יודעים שעשו להם את המוות. וזו עלייה כה מקסימה, כה משיחית, כה רומנטית, כולה ירושלים; שמו של כל ילד שני או שלישי הוא 'ירושלים'. הייתי באתיופיה, נסעתי לשם כשהיו השמועות שכל יום מתים שם

כמה אנשים. וכך זה היה.³⁰ כשחזרתי זעקתי זעקה גדולה ומרה. אמרתי שאשב איתם אבל לא יכולתי, לא עמדתי בדיבורי. הם היו חולים כל כך ולא היה אפשר להיכנס מבלי להירבק בכל מיני מחלות. אבל עשיתי הרבה רעש בחוץ ובסוכנות. ניסיתי כמה שיכולתי, פרצתי קצת את חומת השתיקה, נפגשתי עם שרים בממשלת אתיופיה, ובסוף הצלחנו מאוד. היה צריך להביא את כולם ישר לארץ. לא היתה שום סיבה לא לעשות זאת. היו ארבעים או חמישים אלף בסך הכול והיה צריך להביא אותם, אבל היו כאן כאלו שרצו לראות בזה מין אתגר שהולך ומתקדם. היום לא נשארו כמעט יהודים באתיופיה, וגם אותם צריך להעלות ארצה. צריך להעלות גם את יהודי ארצות הברית.

רובי: זאת אמירה מאוד בן-גוריונית.

גאולה כהן: בן-גוריון אמר את זה? הוא צדק בהחלט.

עדי: עברו קרוב לעשרים שנה, אולי שלושים שנה, מראשית העלייה ואנחנו עדיין מדברים על כשל בקליטת יהודי אתיופיה, על דור שני שנולד בארץ וחווה חבלי קליטה קשים מאוד. בתור מי שעסקה בתחום, במה נכשלו החברה הישראלית וממשלות ישראל?

גאולה כהן: הממשלה... המנהיגות. המנהיגות יכלה לעשות הרבה יותר ממה שעשתה מבחינת חוסר אפליה כלפיהם ושיתופם בחברה. טעינו בעניין הזה ויהודי אתיופיה צדקו. זאת עלייה מופלאה, משיחית, עם כל הסיפורים על עשרת השבטים, ונהר הסמבטיון.³¹ היה אפשר לחנך על זה את הדור הצעיר שלנו לעלייה ולאהבת העולים.

עדי: תוכלי להצביע על טעויות מסוימות, על נקודות שבהן את חושבת שבאופן קונקרטי היה אפשר לעשות את זה אחרת?

גאולה כהן: בהחלט. קודם כול העלייה עצמה, היה צריך להעלות את כולם ולא בכמה קבוצות. זה היה אפשרי. כלומר, אם מבחינת הקיסר היילה סילסי זה היה אפשרי. היה צריך להעלות את כולם, לעשות 'יציאת מצרים'. כשהם עלו

30 גאולה כהן יצאה לאתיופיה בשנת 1990 כדי לבדוק את מצבם של היהודים שם.

31 עשרת השבטים והסמבטיון – הכוונה לעשרת שבטי ישראל שהגלה מהארץ שלמנאסר החמישי מלך אשור לאזור נהר הסמבטיון. גורלם של השבטים לא נודע ומימי חז"ל ועד ימינו ישנן השערות רבות בנוגע לשאלה זו. נהר הסמבטיון נחשב לנהר פלא אשר שובת בשבת. ישנן גרסאות רבות בנוגע למיקומו האפשרי, יש הגורסים כי הוא נמצא באתיופיה של ימינו.

זאת היתה עליית נשמה, היהודים שמחו על כל עלייה, אם באו מגרמניה אם באו מפרס. היתה תחושת התעלות, שמחת עלייה – יותר משהיתה כששחררה הארץ. נכון ששחרור ירושלים – לא היה דומה לו מבחינת השמחה, אבל גם בהבאת יהודי אתיופיה היתה שמחה גדולה. כשחזרתי מאתיופיה ב־1990 הלכנו, ראש הממשלה שמיר ואני, לקבל את פני העולים. איש קשה שמיר, כינו אותו 'ציפורן שמיר'. הוא התרגש בתוכו אך לא הראה זאת. עמדתי לידו והוא פנה לאחד הקייסים³² ושאל אותו: 'מאיפה אתה באתיופיה?', והוא ענה: 'מאדיס אבכה', ושמיר שאל אותו: 'כמה זמן הייתם שם?', והוא ענה: 'ארבעת אלפים שנה', מאז שגורשו יהודים בחורבן בית ראשון. ואז שמיר שאל: 'מה שם הבת שלך?', והוא ענה לו: 'ירושלים'. שמיר שאל אותו עוד שאלה וגם לה הוא השיב לו תשובה רומנטית-היסטורית. היינו עדים למה שכתוב בתנ"ך – שיבואו יהודים ושתהיה עלייה – ראינו זאת כמו עינינו. אבל זה לא נוצל כדי לחבר אותנו באש, בדלקה, בניצוצות שהיו.

רובי: נעבור לימינו. לכל אזרח במדינה יש את התפיסות האידאולוגיות שלו, אבל נראה שבימינו התפיסות הפוליטיות הן הפכפכות. את נתפסת עדיין כסלע איתן, מאמינה בדיוק באותם הדברים שהאמנת בהם לפני עשר שנים ולפני עשרים שנים; אין ספק שאת סמל לנחישות ולאמונה. היום בדיעבד האם את מרגישה שהשתנה משהו בתפיסות שלך?

גאולה כהן: לא. לא מפני שאני רוצה להגיד ל א אלא מפני שלא. ארץ ישראל היא איננה עוד חתיכת טריטוריה. היא לא טריטוריה, היא רכיב אורגני של המהות שלנו, של המורשת, של היהדות. אבני היסוד הן שמחזיקות אותנו, אנחנו מחוברים אליהן. אין עוד עם כזה בעולם. צרפת היא טריטוריה, אנגליה היא טריטוריה, מובן שארצות הברית היא טריטוריה. אנחנו, ללא כל ספק, איננו רק טריטוריה; אנחנו טריטוריה עם שמיים ועם ארץ ועם מורשת. כמו הפסוק: 'ככל שעני ארץ ישראל במ מראשית השנה ועד סוף השנה'³³, זה חלק מהכול.

32 קיים – מילה נרדפת למנהיג דתי בקרב קהילות יהדות אתיופיה. ראו: ליסה ענטבי-ימיני, 'אתיופיה האורבנית ותרבות שחורה: מודלים של זהות חדשה בקרב נוער עולה מאתיופיה בישראל', בתוך: רבקה איזיקוביץ' (עורכת), על גבולות תרבותיים וביניהם: עולים צעירים בישראל, הוצאת רמות – אוניברסיטת תל-אביב, 2003. עמ' 13.

33 פפראזה על הפסוקים: 'כי הארץ, אשר אתה בא-שמה לרשתה – לא כארץ מצריים היא, אשר יצאתם משם: אשר תזרע את-זרעך, והשקית ברגלך כגן הירק; והארץ, אשר אתם עוברים שמה לרשתה-ארץ הרים, ובקעות; למטר השמיים, תשתה-מים; ארץ, אשר-יהוה אלוהיך דורש אותה: תמיד, עיני יהוה אלוהיך בה-מראשית השנה, ועד אחרית שנה' (דברים יא, י-יב).

וזה לא יכול להשתנות, אני לא יכולה להשתנות. אינני יכולה להגיד עכשיו שאני מוכנה להסתפק בשלושה רבעים של ארץ ישראל, חצי מארץ ישראל, רבע מארץ ישראל. אף פעם לא אוכל להסתפק בחלק מהאמת כולה, אני אאבק עליה. לשם כך אין צורך לשפוך דמים, אבל צריך להמשיך ולהיאבק. היום אני עושה את זה בדרכי, לא כמו שהיה פעם, יש לי תכנית רדיו בימי חמישי שאני מתייחסת בה לנושאים האלה ואני חושבת שזה גם מה שמחזיק אותי.

רובי: הוויכוחים עם אלי עמיר?

גאולה כהן: אלי עמיר הוא בחור נחמד מאוד. הוא גם קשור לתפיסת עולמו השמאלנית יותר, והוא אומר שהוא מוכן לוותר, להתפשר. אני לא מוכנה להתפשר שאחת ועוד אחת אינם שתיים, אני לא יכולה – לעולם לא. אני יכולה רק לנסות ולשכנע בזה את האחרים, בדרך שלא תפגע בטוהר של האמת. איפה יש עוד ארץ כזו בעולם? ארץ ששרו עליה, שחלמו עליה, שכתבו מדרשים עליה ושהתפללו אליה? אין דבר כזה. וזה נותן את האותות שלו – הולכים לבית הכנסת ומתפללים לארץ ציון ולירושלים. זה עלה לנו בדמים ואני מקווה שלא יעלה בעוד דמים, אבל אדם צריך להילחם על האמת שלו.

רובי: בהמשך לנקודה זו – כשבן-גוריון התראיין בתכנית 'מוקד' בשנת 1971 הוא אמר, בין היתר, שהוא מכיר בכך שזכותנו על הארץ היא זכות מלאה, אבל לא בכל מקום שיש זכות גם אפשר ליישב.

גאולה כהן: נכון.

רובי: אמרת שהמאבקים שלך הם על שלמות הארץ ועל שלמות העם. היום לא חסרים אנשים בישראל שטוענים כי בשם שלמות העם, אולי יש לוותר על שלמות הארץ. איך את תופסת את מי שמפרידים ביניהן?

גאולה כהן: מי נותן לי זכות לוותר על כך? זה לא שלי, מדובר בדורות, במורשת, בתנ"ך, כל כך הרבה כתבו חכמינו על ארץ ישראל. אני אינני יכולה לבוא ולומר שאני מוכנה לוותר, אני חושבת שזה לא אמתי ואסור לעשות את זה. אמנם הארץ שלי אבל היום אני מוכנה לא לצאת למלחמה עבודה, כי המחיר הוא חשוב לי: העם שלי, הילדים שלי, הנכדים שלי. אני לא רוצה היום לשים הכול על קרן הצבי. ארץ ישראל לא היתה בדינו אלפי שנים וחזרנו. היום יש גם יותר מודעות בעולם. כשבאנו לארץ אף אחד לא הזכיר בכלל את ארץ ישראל. אז אני מקווה שיהיו ימים שיהיה יותר קל. היום סוף כל סוף הארץ בדינו, עד הירדן, צריך שגם עבר הירדן יהיה בדינו. אנחנו מקימים יישובים לאורך הירדן ובכל מקום בארץ. גם ירושלים בדינו.

רובי: את מאמינה שגם את יהודה ושומרון צריך לספח ולהחיל שם את החוק המדינה?

גאולה כהן: אם זה יגרום לבעיות לא צריך לספח עכשיו, הלכה למעשה היא מסופחת. מקימים שם הרבה יישובים. רק אתמול קראתי שיש 330 אלף יהודים ביהודה ושומרון, לא ידעתי שיש שם הרבה כל כך. זה הולך ומספחת. הערבים לא לוחמים על הארץ כמונו. הם לא רוצים לתת לנו אותה, אבל הם לא מוכנים להקריב בעצמם ולהילחם עליה כמונו. אני מקווה שלא נצטרך עוד מלחמות, יש לי נכדים ואני רוצה לראות אותם מנגנים, לא על הטומיגאן [תת מקלע]. אנחנו לא יודעים מה יהיה אבל גם הילדים שלי מסרבים לקום מארץ ישראל. זו לא סתם חתיכת אדמה. בארץ הזאת נולדו לא רק התנ"ך אלא הרבה מאוד מורשות ולכן אי-אפשר לקנות ולמכור אותה.

רובי: ואם בכל זאת נניח שבתקופות מסוימות יש רוב של אנשים בארץ שאינם מתחברים לחזון הזה, ויש רוב דמוקרטי שמוכן להכריע על חלוקה של הארץ או על ויתור ריבונית בשטחים מסוימים?

גאולה כהן: אני לא אצא במלחמה נגד הדמוקרטיה. זה דבר שהוא לא יעלה על הדעת מבחינה מעשית. אבל אני כותבת, יש לי תכנית רדיו ואני מתייחסת לנושאים האלה. היום מובן הרבה יותר שהזכות על הארץ היא שלנו. פעם זו היתה מילה גסה כזאת – 'הזכות'. גם הנושא של הביטחון הוא יותר ממשי. יותר מאשר שיש לפלסטינאים עניין אישי של ממש מסיתות אותם מדינות ערב. אבל אני לא רוצה לצייר הכול בוורוד, עוד יהיו בעיות.

רובי: אני רוצה לשאול שאלה לפני סיום. את עדיין מגדירה את עצמך מישהי שמאמינה ברעיון מהפכני ועשית למענו 'מלמטה', מתוך העם, וגם 'מלמעלה', מהכנסת. מה תייעצי לאנשים צעירים שרוצים לשנות את העולם? איפה להתחיל ולאן להתקדם – מתוך החברה, מהכנסת או גם וגם?

גאולה כהן: אספר לך משהו – בשבת אירחתי כמה חברים. אחד מהם אמר לי: 'גאולה, את לא משתנה – כלומר, לא מבחינה חיצונית, מבחינה חיצונית את ועוד איך משתנה'. ואני ענית לו: 'מי שרוצה לשנות לא יכול להרשות לעצמו להשתנות'. אי-אפשר להשתנות הרבה. אני מוכנה לוותר, ברור שמתפתח פה עם פלסטינאי, ויהיה צריך למצוא דרך לחיות אתו פה. אבל לא לוותר על מדינה לעם היהודי. אם נוותר וירגישו שאנחנו חלשים לא יהיה קשה להנצח אותנו עם כל מה שיש לנו. העניין הוא של הרצון שלנו, אנחנו לא עושים עוול לאף אחד ולא רוצים לעשות עוול. אף פעם לא היתה פה מדינה פלסטינאית, לא באנו

ולקחנו מדינה משום אדם. היה פה מדבר שחיכה לנו אלפי שנים ומלבדו לא היה פה שום דבר. לא נעשה פה עוול. יש להם נשק, מחר יכולים להיות להם טילים. אני לא מאמינה שאלפי שנים העם שלנו חי עם רעיון רק כדי שיום אחד הוא יוותר עליו, זה פשוט לא נראה לי הגיוני.

עדי: ושאלה אחרונה: היתה לך קריירה ציבורית ארוכה מאוד וענפה מאוד בכל מיני תחומי עשייה. אם היית צריכה לבחור באירוע אחד או מעשה אחד שעשית שיש לו משמעות מיוחדת, מה היית בוחרת?

גאולה כהן: הייתי בוחרת בדבר שאולי הוא ברור מאלי: להיות חברת מחתרת לח"י. אפילו שזה היה כרוך בבתי סוהר וכיוצא בזה, וישבתי בבית סוהר וברחתי פעמיים ונפצתי. הייתי בוחרת בזה כי זו לא רק מטרה, זה מאבק. לו הייתי היום בצה"ל והייתי ממשיכה להילחם את מלחמות ישראל היו, זה היה מספק אותי. הדבר היחיד שאני יכולה להתגעגע אליו זה המאבק על הארץ. המאבק הוא חלק בלתי-נפרד מהישות שלנו. יעקב אבינו נאבק במלאך עד הבוקר ויצא עם ירך פגועה,³⁴ כי משלמים מחיר על מאבק.

אנחנו עם שכל הזמן נאבק – יעקב ועָשׂו נאבקו. אני לא יודעת למה אנחנו חייבים להיאבק, אבל זה הגורל. זה נותן טעם לחיים, יודעים למען מה חיים. ובסוף כולנו מתים אבל צריך גם טעם בחיים. אנחנו צריכים להודות לאלוהים על כל יום שאנחנו בנים לעם הזה. ככה אני מרגישה. אילו הייתי כורדית או פרסית או אמריקנית – אי-אפשר להשוות את זה להיותי יהודייה, מדובר בויתור על כל הטעם של המאבק הקשור ברוחניות ובאהבת אנשים.

רובי: היהדות קודמת לישראליות מבחינתך?

גאולה כהן: היא קדמה תמיד. ישראליות היא חלק מהיהדות – הם אינם שני דברים נפרדים. אלו שמפרידים ואומרים: 'אני ישראלי ולא יהודי' – מצחיקים אותי.

אילת: תודה רבה.

גאולה כהן: תודה רבה ותצליחו.

34 בספר בראשית פרק לב מתואר סיפור מאבקו הלילי של יעקב אבינו מול המלאך. לאחר שיעקב גובר על המלאך הוא מקבל מהמלאך את השם 'ישראל', ומאז ארצו נקראת הארץ 'ארץ ישראל' וצאצאיו נקראים 'בני ישראל'. יעקב עצמו מסיים את המאבק עם פציעה בירך שגרמה לצליעה. סיפור זה מסמל את המאבק העיקש, לעתים כנגד כל הסיכויים, של בני ישראל למען הישארותם בארץ ישראל. ראו: הערך 'ישראל' מתוך: לקסיקון מן המסד ליהדות ולציונות, עמ' 123.

ירושלים, ט"ו בשבט תשכ"ב, 20 בינואר 1962

גאולה יקרה,

הבוקר בתשע ורבע הגעתי בנשימה עצורה לעמוד האחרון של "סיפורך" – כשאת מרגישה "כאב תהומי של חלום שנשחט", לאחר שהודיעו על חלוקת הארץ ועל הקמת מדינת ישראל. "מדינת ישראל בלי ירושלים, בלי חברון ובית לחם, בלי הגלעד והבשן", ואת "עמדת מן הצד, מחוץ למעגל" כש"להבו בשירת הרבבות ורקדו הגופות בעיגול".

זכורני אותו לילה של ה-29 בנובמבר 1947, שהייתי אז במלון בקליה, בצפון ים המלח, העירו אותי משנתי וסיפרו לי על ההצבעה בעצרת האו"ם. כעבור שעה קלה הגיעו למלון קליה כל פועלי ים המלח ונתלכדו עם אורחי המלון בריקוד צוהל, ריקוד של בשורה וניצחון. אני לא צהלתי ועמדתי כאבל בין חתנים. גם למחרת, כשחזרתי השכם לירושלים – רקדו ברחובות כל יהודי ירושלים, בתוכם גם אנשי מאה שערים. בית הסוכנות וחצרה נתמלאו אנשים חוגגים וצוהלים. ושוב לא השתתפתי בצהלה. אולם צערי וחרדתי היו שונים משלך. את הרגשת אכזבה וריקנות ("לבי ריק" את כותבת) מפני שנסתיימה העקדה שעליהם אליה בעצמכם, ורבים לא שבו ממנה שלמים – ואני הייתי חרד לעקדה הצפויה לנו, לא לבודדים, אלא לעם כולו, בשבועות ובחודשים הקרובים. כי לא היה לי כל ספק שאנו עומדים לפני מלחמת חיים ומוות, לא עם השלטון הזר, אלא עם עמי ערב.

ובקראי עכשיו, יותר מארבע-עשרה שנה לאחר ליל 29 בנובמבר 1947, סיום סיפורך העגום, הרגשתי בכל עומקם צערך ואכזבתך וזרותך לשמחה מה זו עושה. אם כי אינני מסכים גם עכשיו כמו שלא הסכמתי אז לעמדתך ולעמדת חברייך.

קראתי ספרך מתוך החלטה פנימית לשכוח בשעת הקריאה כל אשר אני יודע על התקופה ההיא ולהתעלם מהשקפותי המדיניות בימים ההם (והיום אני מכיר עוד יותר מאז באמיתותן), ולראות הדברים שאת מספרת עליהם בעיניים שלך, ולחיות החוויות שלך כאילו הייתי במקומך את. בקריאת רוב פרקי הספר זה עלה בידי נעשיתי כאילו אחד מאנשי הלח"י בימים ההם, מסונוור כמוכם על ידי אהבה גדולה ונאמנה ועל ידי שנאה עמוקה ומוטעית, ולא בזכותי אני הנפכתי בשעת הקריאה לאחד מכם, אלא בזכות "הלוחמת" המספרת "סיפורה" בכוח אדיר, בלהט של אמת פנימית, צורבת, מאירה ומדליקה, הצובטת כל ההוויה כבמלקחיים של פלדה מחושמלת, וחייתי הדברים שאת מספרת כאילו עברו עלי, וכאילו הייתי אחד

מהחבריה. אולם יש קטעים - אם כי לא רבים - בספרך שמנעו ממני לחלוטין כל שמץ הזדהות עם רגשותייך, וכל מאמצי הנפשיים להתעלם תוך כדי קריאה מעמדתי המתנגדת - לא עמדו לי. כי באותם הקטעים את חושפת באכזריות של אמת התהום שביני וביניכם, לא רק לגבי הבנת הרקע המדיני והבין-לאומי של מאבקנו, אלא לגבי תפיסת העיקר שבתקומת ישראל בארץ אבותינו, והעיקר הוא הייחוד של תחייתנו הלאומית שאין לו אח ודוגמה בהתעצמות כל שאר העמים בימינו או בדורות הקודמים, כשם שכל ההיסטוריה שלנו, מימי אברהם אבינו ועד ימינו אלה, היא יחידה במינה ללא כל דמיון בתולדות שאר העמים.

לא חיסול השלטון הזר - אלא **שיבת ציון**, כלומר עלייה, התיישבות, עבודה עברית, שמירה, הגנה, תחיית הלשון העברית; צבירת כוחות בכל התנאים ובכל האמצעים היוו סוד תקומת עמנו וייסודה. לשחרור הודו, בורמה, ציילון, גאנה, ניגריה ועוד - כלומר, לשחרור עמים שישבו בארצם גם תחת שלטון זר הספיק חיסול או הרחקת השלטון הזה. לא כן בישראל. בארצנו חוסלו ונתחלפו הרבה שלטונות זרים - רומאי, ביזנטי, פרסי, ערבי, של נוסעי הצלב, סלז'וקים, ממלוכים, טורקים - ולא קמה מדינה יהודית. וגם בשנת 1948, כשנתרחק מפה "השלטון הזר", היינו מיעוט בארץ, ובלי חלוקה היתה קמה מדינה ערבית **בכל רחבי ארץ ישראל**. האלטרנטיווה היחידה למדינה יהודית בחלקה של הארץ היתה לאחר חיסול המנדט והשלטון הבריטי בשנת 1948 - מדינה ערבית **בכל הארץ**, עם או בלי מיעוט יהודי. אלה מהערבים שעזרו להיטלר להשמיד שישה מיליונים יהודים באירופה היו יכולים בנקל בעזרת היטלר או אנשי היטלר להשמיד שש מאות אלף יהודים שנמצאו אז בארץ.

אמנם ז'בוטינסקי היה אומר שבמדינה היהודית יהיה מיעוט ערבי של שני מיליונים, אבל הוא לא ראה ולא הראה כיצד יהיו יותר משני מיליונים יהודים בארץ לפני הקמת מדינה יהודית, ובעיני ז'בוטינסקי רק רוב יהודי משני עברי הירדן פירושו "מדינה יהודית". גם תלמידי ז'בוטינסקי, ובתוכם ראש אצ"ל וראש לח"י, לא ראו ולא הראו זאת. כל חניכי התנועה הרוויזיוניסטית וגם כמה מהציונים שדגלו בשם "ציונות מדינית" לא ראו המכשול הממשי, האמיתי, המפריע לתקומת ישראל בארצו. מכשול זה לא היה "שלטון זר", אלא **יישוב זר** בארץ אבות שלנו וחוסר **יישוב יהודי**. ו"המוסדות" ו"אנשי ההגנה" המלוגלגים בספרך - ועלה בגורלי לעמוד בראש "המוסדות" ו"אנשי ההגנה" 15 שנים לפני קום מדינת ישראל - חשו בכל נימי נפשם כל השנים שהעיקר הוא **שיבת ציון**, כלומר עלייה, התיישבות, עבודה עברית וכו' כאשר ציינתי לעיל. ברשימתי "שתי דרכים" מתחילת שנת תרצ"ג (1933) שנתפרסמה בספרי "ממעמד לעם" (בעמוד 425), תמצאי ההבדל שציינתי אז בין הציוניות **החלוצית** לציוניות **המפגינה**. הראשונה אינה משליכה יתבה על

כוחות חיצוניים, אם כי היא יודעת להילחם על תנאים מדיניים נוחים ומסייעים, אבל היא תולה כל תקוותיה ברצון העם היהודי ובטחת ביצירת העבודה והיזמה העברית בהתיישבות, בקליטת עולים ובגיבוש כוח יהודי פנימי התובע מעצמו בשעה שהשנייה רואה מרכז הכובד בכוח ממלכתי חיצוני ותביעותיה מכוונות בעיקר כלפי חוץ. זו היתה הציונות הרוויזיוניסטית. אמנם לח"י לא המשיך בקו הרוויזיוניסטי של ז'בוטינסקי. הוא ראה ב**סילוק** השלטון הזר דרך הגאולה, ובכל מי שלוחם בשלטון זה, ולו גם היטלר - הוא בעל בריתו.

כשהושע כהן - ידידו המשותף - סיפר לי כי יאיר דרש בשנת 1940 או 1941 לשתף פעולה עם היטלר במלחמתו נגד השונא העיקרי - נגד אנגליה - הייתי מזועזע עד היסוד, ואלמלא שמעתי זאת מפי איש לח"י נאמן כיהושע לא הייתי מאמין בכך. ספרך מאשר דברי יהושע - אם כי יהושע נאמן עלי ועלליך גם בלאו הכי. מי כתב על ניצחון בעלי הברית שמיגרו את היטלר הדברים הבאים: "ניצחון? של מי? היטלר אולי מת, אבל עמו מתו מיליונים יהודים. אם היתה זאת באמת מלחמה שלנו - אז היטלר הוא שניצח..."

דעת "המוסדות" ו"אנשי ההגנה" היתה שונה ביסודה: "נילחם בספר הלבן כאילו לא היתה מלחמת עולם. ונילחם בהיטלר על צדה של אנגליה במלחמת העולם כאילו לא היה ספר לבן." ואילו חלילה ניצח היטלר - ומי שראה לא בהיטלר אלא באנגליה השונא העיקרי במלחמת העולם השנייה היה לפי ההיגיון המדיני מצפה לניצחוננו של היטלר - היו נשמדים לא רק שישה מיליונים יהודי אירופה, אלא כל 18 המיליונים של יהודי אמריקה, אירופה, אסיה, אפריקה ואוסטרליה. ואילו היה "השלטון הזר" נשאר נאמן להתחייבות החגיגית והבין לאומית שנתן לעם היהודי - להקל על עלייה והתיישבות יהודית עד כדי הקמת מדינה יהודית בארץ-ישראל כולה - לא היה איש מאתנו, כלומר "מהמוסדות" ומ"אנשי ההגנה", מתנגדים ל"שלטון הזר", כשם שלא התנגדו לו אפילו ז'בוטינסקי בהופעתו לפני "הוועדה המלכותית" של פיל בשנת 1937.

אולם עוד לפני פרוץ מלחמת העולם השנייה נתברר לי שאין כל סיכוי שאנגליה תעמוד בהתחייבויותיה לעם היהודי. ובהרצאתי לפני "אנשי ההגנה" חמישה ימים אחרי פרוץ מלחמת העולם השנייה, ביום 8 בספטמבר 1939, עמדתי על כך "שאנו כאנשים וכיהודים מעוניינים בהשמדת היטלר והמשטר הנאצי, ולא פחות מהאנגלים עצמם אנו מעוניינים בניצחונה של בריטניה על גרמניה של היטלר. אולם יש לנו עוד עניין מרכזי, **ענייננו המרכזי** - ארץ ישראל. ניצחונה של אנגליה במלחמה עם גרמניה, הוא לבדו, אינו מבטיח עדיין ארץ ישראל לעם היהודי. הפעם עלינו לחתור לקראת ביצועה של עובדה: **עובדה של מדינה יהודית!** מטרה זו צריכה לכוון ולהדריך את כל פעולותינו וצעדינו. מטרה זו צריכה מעכשיו להפעים את כל

הווייתנו, התנהגותנו, מאמצינו הפנימיים ויחסינו כלפי חוץ" (תמצאי דברים אלה בספרי "במערכה", כרך שלישי, עמוד 13-14, ברשימה "עם פרוץ מלחמת העולם"). אולם אשוב לספרך. רק בקטעים מעטים מספרך החזירה אותי הקריאה לוויכוח הגדול והעמוק שהיה בינינו וביניכם. אולם בקריאת רובו הגדול של הספר הייתי שבוי לגמרי בכל נימי נפשי לקסם סיפורך הגא והאכזר והנועז, וקמו לנגד עיני הדמויות המופלאות של חברותייך בכלא בית לחם, שרק אחת מהן זיכתי להכיר היטב עוד לפני קריאת ספרך ועוד לפני פגישתי אתך בשדה-בוקר - את "צפורה וייס", רעייתו של יהושע כהן.

קראתי ספרך בלב הולם, נרגש ונפעם, גואה ומעריץ, ובכמה פרקים היה נדמה לי כאילו אני שותף למעשים ולעושים. סערת הנפש של המעלים עצמם על העקדה גרפה אותי והרכנתי ראשי ביראת כבוד בפני מות הגיבורים של שני אליהו בקהיר³⁶ ומשה ברזני ומאיר פיינשטיין ואחרים. והרגשתי היטב מה היתה בשבילך הפתקה הקטנה שבה רק חמש מילים: "לגאולה שלום מצינוק המוות - דב".

אי-אפשר לקרוא ספרך - ויהי הקורא מי שיהיה - בלי רטט של קדושה והערצה, וגם אלה שחלקו וחולקים עד היום על תפיסתו המדינית של יאיר ותלמידיו, כמוני, כעל תפיסה מוגבלת, קצרת רואי ומתעלמת מהעיקר - מן ההכרח שיהיו שותפים לרחשי הנפש שהצלחת להביע בכוח אדירים עד כדי אכזריות של מסירות אין קץ לשליחותך.

לא הכרתי את יאיר, ואיני בטוח אם הדמות שמצטיירת בדמיוני מקריאת זיכרונות אנשי לח"י ושני כרכי התעודות היא נכונה, אבל אין לי כל ספק שהוא היה אחד האישים היקרים והדגולים ביותר שקמו בתקופת המנדט הבריטי, ואני מכבד ומוקיר בכל ליבי גם השירה וגם הפלדה של נפשו הסוערת ומסירותו ללא קץ לגאולת ישראל - אם כי אני שולל ללא כל סייג דרכו המדינית.

אין לי כל ספק כי "סיפורה של לוחמת" יעמוד כמוזכרת גאון ללוחמים עזי נפש שמסרו נפשם על אמונתם בגאולת ישראל. הוא גם תעודת אצילות נפש עליונה ל"מספרת" עצמה.

קדוש העט שכתב ספר זה.

בהוקרה עמוקה,

ד. בן גוריון